

**ENRIC CIURANS, *La naturalesa en el teatre de Guimerà.*
Una proposta de lectura, Edicions de la Universitat de
Barcelona, 2016.**

SOL, SOLET

Guimerà torna al món del drama seguint la mateixa fórmula que emprà en els grans èxits de finals de la centúria anterior. *Sol, solet* s'estrenà al Teatre Romea la primavera de 1905, sota la direcció artística de Miquel Rojas i amb Concepció Llorente, Pere Codina i Rojas mateix interpretant els papers principals.

Ens trobem davant d'una obra força interessant per les variants que el dramaturg va introduir en el model de drama, en què realisme i romanticisme tendien a fusionar-se en una nova i potent síntesi. Ve a tomb tornar a la qüestió del primitivisme dels herois guimeranians a l'hora d'abordar aquest drama, com observem en les paraules del mateix Guimerà adreçades a María Guerrero:

El protagonista no tiene a nadie en el mundo y busca el calor de familia. Al final del drama también mata,

claro! Pero aquí se mata con una herramienta de labranza.¹

L'argument de *Sol, solet* tracta del personatge de Jon, un home bord, sense passat ni família, que es qualifica a si mateix com a «sol, solet», però en relació amb la soledat, i no pas amb l'astre rei, com tots entenem la tonada infantil. Se'ns presenta com un home bo, noble i valent, però trist i pesarós, seguint l'esquema de l'heroi prototípic guimeranià, en l'estela de Manelic, com afirma Xavier Fàbregas:

A *Sol, solet* [...] Guimerà idealitza el rodamón sense família que en un moment donat és capaç d'arriscar la vida per altri; aquest home tel·lúricament solitari però que s'insereix en la humanitat pel seu sentiment de germanor i per la seva ànsia d'estimar i d'arrelar, encarnat al drama en Jon, el protagonista, és un parent molt pròxim de Manelic.²

Malgrat que forma part de l'engranatge dramàtic del triangle amorós, Jon és el veritable protagonista i l'ànima de l'obra, l'únic dels personatges dibuixats de manera complexa pel

¹ Josep Miracle, *Àngel Guimerà*, p. 404 (nota a peu de pàgina).

² Xavier Fàbregas, *Àngel Guimerà, les dimensions d'un mite*, p. 104-105.

dramaturg.

Fàbregas també destaca la sòlida construcció del drama. Guimerà demostra el domini que té de tots els elements que hi ha al seu abast per oferir un text dramàtic potent, això sí, al gust de la seva època, i el qual, malauradament, no ha estat recuperat per als escenaris dels nostres dies.

[...]

L'acció se situa en un hostel on als vespres s'organitzen timbes de cartes. L'establiment és regentat per Gaetana, el seu fill Hipòlit i una neboda, Munda, que està sotmesa al seu cosí, el qual tracta tothom despòticament. En la primera escena se'ns anuncia que aquell vespre arribarà Bernabé, el fill petit de la Gaetana, que és mariner, per passar-hi uns quants dies abans de tornar-se'n a la mar. Arriba amb dos companys, un dels quals, Jon, li salvà la vida, motiu pel qual Gaetana el rep amb abraçades i mostres de gratitud mentre Hipòlit es mira l'escena despectivament. Els nouvinguts són convidats a prendre vi. Des de l'inici, Guimerà contraposa els personatges Hipòlit, l'hereu, malparlat, depravat i sense escrúpols, amb Jon, el convidat, honest, sincer, ben educat, els quals formaran el triangle amorós habitual de les seves peces juntament amb

Munda, la neboda i empleada de l'hostal, com a darrer vèrtex, atreta per tots dos homes. Així, en el següent fragment de diàleg ens assabentem de la relació preexistent entre Hipòlit i Munda (acte I,escena VI):

MUNDA: Doncs, per què no et cases amb mi d'una vegada?

HIPÒLIT: Això voldries: per fer-me-les dur ben llargues!

MUNDA: Sí, ja m'ho donaràs entenent; perquè les altres te traurien els ulls. Però jo t'asseguro que això es té que acabar. I mira't: ho contem a la tia i ens casem tot seguit, o em casaré amb el primer que es presenti.

HIPÒLIT: Que tu et casaràs amb un altre? (*Anant-hi rabiós.*)

MUNDA: O fugiré amb qui vulga. Sí, sí; jo no vull seguir d'aquesta manera.

HIPÒLIT: Torna-ho a dir! Vejam si goses!

Mentre Hipòlit entra al menjador on hi ha els jugadors per afegir-se a la timba d'amagat de la seva mare, Munda i Jon es coneixen i ell li explica com es veu a si mateix emprant l'expressió de la popular cançó infantil «Sol, solet», però atorgant-li un sentit ben diferent (acte I, escena VIII):

MUNDA: Bé es deuen dir alguna cosa o altra els teus pares.

JON: No en tinc.

MUNDA: Bé, Bueno. Però com se deien?

JON: No es deien res. No n'he tingut mai.

MUNDA: Mai? És a dir que vostè...

JON: Això mateix (*Rient.*) Jo, miri's: podria dir allò de sol, solet, vine'm a veure... sap?

MUNDA: Prou. Vine'm a veure que tinc fred.

JON: Sinó que ja tot m'és u a mi: afiguri's si hi estaré fet.

Jon, davant les invectives d'Hipòlit, decideix marxar de la casa sense esperar Bernabé, però Gaïetana, amb qui ha sorgit una relació d'afecte maternofilial, li ho impedeix i acusa el seu fill gran de ser mala persona.

En relació amb la presència d'elements de la naturalesa, cal esmentar l'àpat que concentra l'escena central d'aquest primer acte, on els comensals mengen arròs amb pollastre i fan diversos comentaris. Hipòlit no hi és perquè es troba a la timba.³ La seva irrupció, que tanca el primer acte,

³ En relació amb l'àpat, Fàbregas comenta: «Altrament l'escena de l'àpat del primer acte té un llunyà precedent en l'escena de l'arrossada dels minaires al

provoca una trifulga entre ell i Jon, ates que Hipòlit bufeteja Munda davant de tots quan aquesta l'acusa de prendre els diners de la caixa per jugar-se'ls i Jon surt en defensa seva. Hipòlit fereix Jon amb un ganivet i, mentre retiren aquest per guarir-lo, l'agressor fuig.

El segon acte s'inicia amb la recuperació de Jon de la ferida, que provoca l'acostament entre ell i Munda, la qual refusa en primera instància les seves insinuacions. Pel que fa a la presència d'elements de la naturalesa, cal esmentar que ell pren un caldo, però és més significatiu tot el que es desprèn del seu sobrenom, «Sol, Solet», com observem en aquest fragment de conversa (acte II, escena II):

JON: No, no; no et moguis. Te'n recordes quan vaig arribar que et vaig dir que jo estava fet a ser tot sol al món, i que no ho havia dit mai amb pena allò de «Sol, solet, vine'm a veure...».

primer acte de *La boja* i un altre de més immediat en el sopar del tercer acte de *Maria Rosa*. Guimerà ha de servir-se encara una altra escena d'aquest tipus, eix també de tot un acte, a *L'aranya*, estrenada a l'any següent». Xavier Fàbregas, *Àngel Guimerà, les dimensions d'un mite*, p. 105.

MUNDA: Sí, prou, perquè tu em vas dir que tot t'era igual, fred i calor. Ja ho veus si me'n recordo. (*Fa per anar-se'n.*)

En l'escena següent ens assabentem que Hipòlit és perseguit per la justícia per haver agredit Jon. Els presents prenen vi mentre comenten aquesta qüestió, que preocupa molt Munda, atesa la seva relació d'amor i odi envers Hipòlit. Jon, ferit pel ganivet però també per l'actitud de Munda amb ell, fa una llarga intervenció, en què podem observar els trets característics de l'heroi prototípic guimeranià (acte II, escena III):·

JON: [...] Jo veig passar per davant meu tots els enterros del món, i em dic: tot això no va per tu; deixa'ls que passin: no ho són, no, dels teus, que tu no ets de ningú, que tu no ets d'enlloc, que a tu no t'ha previngut res, res de ningú: ni pàtria, perquè no saps on has nascut; ni nom, perquè no saps com te dius; ni religió, perquè no te n'han ensenyada cap; ni lleis, perquè ningú t'ha fet entendre que és lo bé i que és lo mal; i vas pel món com... les volves, que es governen pel vent que fa i passen sense que ningú les vegi. Darrere meu no hi ha ningú, senyor Querol (*Rient*

trist.) i davant tampoc. Quan tanqui els ulls, llestos.
Morta la cuca mort el verí, ja ho diu el ditxo.

Jon segueix parlant i mostrant a tots la infelicitat del qui esta sol al món, sense referències de cap mena i en relació directa amb la naturalesa. Recorda que vivia amb altres nois en una cova de Montjuïc, com les que descriu als seus escrits el novel·lista i dramaturg Juli Vallmitjana, i relata com es va embarcar per escapar-se d'aquella situació sense sortida (acte II, escena III):

JON: Després que venia paper a la Rambla; que, fugint d'un home que em pegava perquè captés a la Riba, em vaig amagar al fons d'un barco, que vaig viure anys i panys a alta mar amb el gos del capità; després amb gent, que, igual que al gos, tampoc els entenia. Ara mort de fred, ara mort de fam i ara per carrers de no sé on, i ara per camps i muntanyes, que tot m'era igual, sempre enmig de gent que ni em mirava; fins que, rodolant, anant a puntades de peu, m'he topat amb que havia tret de sota l'aigua a un home, que amb prou feines coneixia, i que això era ben fet i doma de bons sentiments, segons tothom me dia.

(Sarcàstic.)

Possiblement, Jon sigui el més desemparat de tots els herois del teatre de Guimerà, i ens commouen la seva soledat extrema i les moltes dificultats que ha hagut de superar per arribar a la incerta estabilitat que li atorga Gaietana en adoptar-lo com un fill després de salvar Bernabé i del seu altercat amb Hipòlit. Aquest últim en realitat no ha fugit de l'entorn de la casa: durant el dia s'amaga al bosc i de nit la Munda li deixa menjar a punt i li permet entrar d'amagat a la casa. Amb una actitud agressiva i violenta, Hipòlit exigeix a Munda que li sigui fidel.

Guimerà construeix una escena magnífica (acte II, escena VI), per l'elaboració del diàleg en rèpliques i contrarèpliques, en què Hipòlit i Jon es retroben, envoltats per Munda, Bernabé i Gaietana, tot definint el sentit argumental del drama amb la necessària marxa d'Hipòlit i el nou paper que tindrà Jon. El que ens crida poderosament l'atenció és una acotació que apareix al mig de la conversa: «*Comença insensiblement a caure la tarda*». Aquí Guimerà atorga a la naturalesa una qualitat gairebé humana, com poques vegades podem observar al llarg de tota l'obra dramàtica.

La solució a què arriben per salvar Hipòlit, perquè, malgrat tot, és el fill, el germà i el promès, és que s'intercanviï amb Jon i s'embarqui d'amagat en lloc seu, i així pugui fugir de la justícia. La darrera escena confirma que el pla ha fracassat i la policia enxampa Hipòlit. Aquest els acusa d'haver-lo traït, cosa que confirma encara més el seu rol de malvat.

El tercer acte ens endinsa en les conseqüències de tot plegat. Jon i Munda s'han casat i tenen un fill. Jon sembla redimit de totes les penúries, fa de pagès i és el cap de la família. Però en una conversa entre Munda i el senyor Querol, un avi parroquià de l'hostal, veiem el fons de la problemàtica que ens dura a la tràgica resolució del drama (acte III, escena I):

MUNDA: Encara com no es va tornar a casar...

SENYOR QUEROL: Això sí que no: l'amor una vegada i prou.

MUNDA: L'amor primer, eh? Aquest, aquest és el que dura; i el que mana sempre! Ah, sí, sí!

SENYOR QUEROL: Lo mateix te dic, Munda.

MUNDA, *després d'una pausa*: Ja ho veu: ja tenim aquí a l'Hipòlit.

Hipòlit ha sortit de la presó i sembla redimit, però en el fons del cor de Munda la passió envers aquest mal home segueix intacta. El mateix Hipòlit ens mostra de seguida que la façana no té res a veure amb les seves inclinacions. La bondat de Jon, capaç d'acollir Hipòlit sense rancúnies, queda palesa en les paraules següents, en què el dramaturg esmenta la naturalesa en sentit còsmic, tot referint-se al fill de Jon (acte III,escena IV):

JON: [...] Mira-te'l, Hipòlit! Tot just comença a caminar. No puja quatre pams. I an això tan desnerit i tan pobrissó jo m'hi apuntalo. I res me fa por, res ni per avui, ni per demà, ni per mai, que em trobo que sóc amo de tot, i tot, tot s'ha fet per mi. Déu, les muntanyes, les estrelles, les alegries del món, el viure, i fins el morir. Perquè ara ja em podré morir satisfet quan em toqui, que el meu fill me tancarà els ulls i em clourà la caixa.

Però Guimerà destina al seu heroi un final tràgic, malgrat que ell no sigui la víctima. Encesa per la passió que sent per Hipòlit, Munda se cita amb ell per la nit. Jon els sorprèn i a partir d'aquí els fets se succeeixen sense respir.

Guimerà dibuixa una escena en què Munda és capaç de dir

a Hipòlit:

MUNDA: Jo et vull a tu; jo et vull a tu! A mi no em fa res que et diguin dolent, i que ho siguis força i que em maltractis.

La veritat és que les paraules de Munda són dignes d'un estudi comparatiu amb alguns casos de violència domèstica en que la dona és incapaç de denunciar l'home. Però en l'obra de Guimerà s'imposa una altra lògica: Jon, que s'ha despertat pels plors del nen, troba Hipòlit i Munda abraçats, i la darrera escena presenta moltes similituds amb l'escena final de *Terra baixa*. Jon occeix l'amo, Hipòlit, i fuig, però no amb Munda, sinó amb el nen, tot cridant unes paraules eloqüents per la senzilla comparació que podem establir:

JON: El fill és meu és meu! Jo m'enduc lo que és meu!
(*Obrint la porta d'una revolada.*) El fill és meu! El fill és meu!
El fill és meu!... (*Lo darrer ja ho diu des de fora.*)

TELÓ